

Z vědeckého života

NOSITELÉ NOBELOVY CENY ZA EKONOMII PRO ROK 2009

Pavel Sirůček, Vysoká škola ekonomická v Praze

Nobelovské ocenění za ekonomii pro rok 2009 obdrželi nepřekvapivě opět Američané. A to ekonom, jeden z hlavních představitelů nové institucionální ekonomie, O. E. Williamson, spolu s vůbec první ženou poctěnou za ekonomii. Politoložka E. Ostromová byla oceněna za „*analýzu ekonomické správy, zejména v oblasti obecných zdrojů*“, Williamson za „*analýzu ekonomické správy, zvláště vymezení hranic firmy*“. Výbor pro udělování NC vyzdvihl analýzu způsobů uplatňování pravidel a autority v různých sférách, resp. vlivné příspěvky obou laureátů v oblasti organizace řízení a správy ekonomických zdrojů.

Udělení ceny první ženě však překvapení vyvolalo, a to nejenom proto, že Ostromová ekonomkou vlastně není. Oživeny byly úvahy o významných ekonomkách (I. Adelmanová, B. R. Bergmannová, W. Carlinová, S. C. Dowová, V. Chicková, A. O. Kruegerová, D. N. McCloskeyová, J. V. Robinsonová, Ch. D. Romerová, A. J. Schwartzová, N. L. Stokeová, J. L. Yellenová nebo dřívěji R. Luxemburgová, H. Martineauová, H. Taylorová-Millová aj.).

Diskutováno je, proč se na první oceněnou ženu čekalo čtyřicet let, včetně možných tlaků na příslušné instituce v duchu povinné ideologie politické korektnosti. Někteří poukazují na daleko menší množství špičkových ekonomek ve srovnání s ekonomy, díky důrazu ekonomie na racionalitu. Jiní argumentují, že většina žen v životním období nejpłodnějším z hlediska formulování nových přístupů pouze těžko dokáže skloubit kariéru s mateřstvím atd. Diskutuje se i teoretický vklad Ostromové, kdy její hlavní přínos spočívá ve shromažďování informací o správě ekonomických zdrojů z celého světa a vyvozování některých závěrů.

OLIVER EATON WILLIAMSON

Narodil se 27. 9. 1932 v Superior, Wisconsin. Studoval management na Massachusetts Institute of Technology (S.B. – 1955), absolvoval Stanford University (M.B.A. – 1960) a doktorát z ekonomie získal na Carnegie-Mellon University (Ph.D. – 1963). K jeho učitelům náleželi R. H. Coase (NC 1991) či H. A. Simon (NC 1978). Williamson pracoval jako docent ekonomie na University of California v Berkeley (1963–65) a následně na University of Pennsylvania. Zde byl docentem (1965–68), profesorem

(1968–83), Charles and William L. Day Professor of Economics and Social Science (1977–83) a ředitelem Center for the Study of Organizational Innovation (1976–83). V období 1983–88 zastával pozici Gordon B. Tweedy Professor of Economics of Law and Organization na Yale University. Od roku 1988 působí na několika pracovištích University of California v Berkeley. V Berkeley byl profesorem ekonomie a práva (1988–2004), profesorem na Haas School of Business (1988–98), profesorem podnikové správy, ekonomie a práva (Edgar F. Kaiser Professor of Business, Economics and Law) v letech 1998–2004 a od roku 2004 je profesorem emeritním.

Byl konzultantem na U. S. Department of Justice (1966–69), v RAND Corporation (1964–66), spolupracuje s dalšími institucemi a přednášel na univerzitách po celém světě. Je členem prestižních organizací (American Academy of Arts and Sciences, American Academy of Political and Social Science, Econometrics Society, National Academy of Sciences aj.) i držitelem řady ocenění a čestných doktorátů. Působí v International Society for New Institutional Economics, kde byl prezidentem (1999–2001). Stál u zrodu časopisu *Journal of Law, Economic, and Organization* (editorem 1983–2003, od roku 2003 čestným), působil v *Journal of Economic Behavior and Organization* (1979–2002) atd. Napsal desítky odborných příspěvků. Přednášku „*The Economics of Governance*“ při udělení NC proslovil 8. 12. 2009.

Čelný představitel nové institucionální ekonomie

O. E. Williamson stál u zrodu nové institucionální ekonomie. K zásadním příspěvkům pro poznání fungování institucí, včetně firem i státu, náleží „*The Economic Institutions of Capitalism*“ (1985). Zasadil se o propojení ekonomie, práva a teorie organizace (1975 aj.). Rozšiřuje hranice zkoumání ekonomie. Transakce se neodehrávají pouze na trzích, ale též v rámci firem, sdružení či domácností. Výzkumy Williamsona (i E. Ostromové) prokázaly, že ekonomická analýza dokáže objasnit ekonomickou povahu mnoha sociálních organizací.

Rozpracovává teorii firmy, včetně např. tzv. Williamsonova manažerského modelu, a především koncepci transakčních nákladů R. H. Coaseho pro podmínky ekonomické organizace. Koncepci přitom považuje za klíč k institucionální teorii firmy i za nový typ institucionální ekonomie (1964, 1985, 1987 atd.). Stál u zrodu institucionální ekonomie jako ekonomie transakčních nákladů a dopracovává ji teorií vertikální integrace. Coaseho analýzu rozšířil a definoval povahu a zdroje těchto nákladů. Zpracoval předpoklady nejistoty a omezené racionality i oportunistické chování, frekvenci transakcí a specifčnost aktiv. Stejně faktory, které ovlivňují výši transakčních nákladů (a vedou ke vzniku firem), považuje za vysvětlující selhání uvnitř firmy coby interní organizace (1973 aj.). Pohnutkami k integraci přitom mohou být tržní selhání typu statického trhu, neúplných kontraktů, rizik mylného vnímání, efektů zpracování informací a tzv. institucionální adaptace, která vystihuje výhody integrace pramenící z vyhnutí se některým regulacím či daním ze strany autorit (1971).

Věnuje se srovnávací analýze ekonomických organizací a hledá odpověď na otázku, jak velké jsou firmy. Zkoumá, kdy roste ochota subjektů provádět transakce nikoli na trhu, ale v hranicích firmy. Řeší, za co se firmám – s ohledem na jejich strukturu – vyplatí utrácet prostředky. Bývá označován za jednoho z prvních ekonomů, kteří se pokusili detailněji rozvinout teorii zkoumající strukturu firmy. Firmy chápe coby struktury pro řešení konfliktů a důležitost přikládá jejich vnitřnímu uspořádání.

Trhy a hierarchické organizace typu firmy považuje za alternativní struktury, lišící se přístupem k řešení konfliktu zájmů. Nevýhoda trhů spočívá v nestabilitě, resp. v tom, že na nich převládají neshody a handrkování protichůdných zájmů; u firem hrozí nebezpečí zneužití autorit, které direktivně konflikty řeší. Dokladuje, že pokud na trhu panuje omezená konkurence nebo existuje vysoká vazba schopností jednotlivce s danou činností či s daným partnerem, bude firma lepším rámcem pro řešení konfliktů.

Jeho interpretace transakčních nákladů vysvětluje specifickou strukturu či organizaci firmy i stupeň, kterým se bude vertikálně integrovat. Koncepce není neslučitelná s přístupy „hlavních proudů“, včetně maximalizace zisku i racionálního jednání vlastníků a manažerů. Operuje však s omezenou racionalitou a oportunistickým chováním. Pracuje s člověkem sledujícím vlastní zájmy, které je schopen prosazovat též za cenu předstírání, úskoku i lži, včetně zkreslování či utajování informací. Ekonomický aktér musí realisticky počítat s výskytem oportunismu v jednání svých partnerů, podřízených i nadřízených. A nikdy nelze předem odhalit, kdo jedná oportunisticky. Hlavní specifikum Williamsonova přístupu přitom spočívá v zohlednění transakčních nákladů, které odlišuje od běžně chápaných výrobních nákladů. Transakční náklady přirovnává ke tření ve fyzikálních zákonech.

V institucionálním rámci zkoumá transakce (jako základní jednotky institucionální analýzy) a jakékoli přisuzuje tři základní proměnné: četnost výskytu, nejistotu a jedinečnost či specifčnost aktiv (1985). Odtud odvozuje výši transakčních nákladů i to, zda bude transakce uskutečněna prostřednictvím trhu nebo vertikální integrace. U četnosti výskytu může jít o transakci jednorázovou, příležitostnou a opakovanou. Nejistota je vyjádřena tím, jak snadné či těžké je předvídat všechny události a eventualy, které se mohou udát v průběhu transakce. Důležitým faktorem, který nejistotu ovlivňuje, je délka, po kterou je transakce uskutečňována. S rostoucím časem roste míra nejistoty spojená s transakcí. Specifčnost aktiv, tedy míra jejich jedinečnosti či neopakovatelnosti, je klíčovou vlastností transakcí, která ovlivňuje charakter smluvního vztahu a hlavně výši transakčních nákladů. Čím větší jedinečnost aktiv (fyzických i lidských), tím spíše lze očekávat snahu o snížení transakčních nákladů vertikální integrací.

O. E. Williamson rozvinul teorii zastupování (1971, 1981). Jde o situace, kdy je výkon některých vlastnických práv delegován na zástupce. Klíčovou roli zde sehrávají asymetrické informace, neboť zástupce mívá více informací než vlastník a může tudíž činit rozhodnutí, které mohou vlastníka poškodit. Může docházet k negativnímu výběru, morálnímu hazardu nebo oportunistickému chování. Williamson se významně podílel na formování tzv. nové teorie vlastnických práv, teorie motivů či teorie neúplných kontraktů. Jeho příspěvky rozvíjí a empiricky testuje celá řada následovníků. Důležitý je též přínos k prosazení reformy veřejné politiky v oblasti antimonopolního zákonodárství, resp. jeho vklad do tzv. protitrustové ekonomie. O. E. Williamson studoval chování a praktiky nejenom nadnárodních korporací v kontextu vývoje institucí a zejména legislativy ochrany hospodářské soutěže (1968, 1987).

Hlavní knižní publikace:

The Economics of Discretionary Behavior: Managerial Objectives in a Theory of the Firm (Prentice-Hall, 1964); *Corporate Control and Business Behavior: An Inquiry into the Effects of Organization Form on Enterprise Behavior* (Prentice-Hall,

1970); *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications* (Free Press, 1975); *Antitrust Law and Economics* ((ed.), Dame Publishing, 1980); *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting* (Free Press, 1985); *Economic Organization* (Wheatsheaf Books, 1986); *Antitrust Economics* (Blackwell, 1987); *Industrial Organization* ((ed.), Edward Elgar, 1990); *The Nature of the Firm: Origins, Evolution, and Development* ((eds.), Oxford University Press, 1993 – společně s S. G. Winterem); *Organization Theory: From Chester Barnard to the Present and Beyond* (Oxford University Press, 1995); *The Mechanisms of Governance* (Oxford University Press, 1996); *The Economics of Transaction Costs* ((eds.), Edward Elgar, 1999 – spolueditor S. E. Masten).

Vybrané stati:

Managerial Discretion and Business Behavior (*American Economic Review*, December 1963); A Dynamic Theory of Interfirm Behavior (*Quarterly Journal of Economics*, November 1965); Hierarchical Control and Optimum Firm Size (*Journal of Political Economy*, April 1967); Economies as an Antitrust Defense: The Welfare Trade-Offs (*American Economic Review*, March 1968); The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations (*American Economic Review*, May 1971); Organizational Forms and Internal Efficiency, Markets and Hierarchies: Some Elementary Considerations (*American Economic Review*, May 1973); Franchise Bidding for Natural Monopolies – in General and with Respect to CATV (*Bell Journal of Economics*, Spring 1976); The Economics of Internal Organization: Exit and Voice in Relation to Markets and Hierarchies (*American Economic Review*, May 1976); Transaction Cost Economics: The Governance of Contractual Relations (*Journal of Law and Economics*, October 1979); The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach (*American Journal of Sociology*, November 1981); The Modern Corporation: Origins, Evolution, Attributes (*Journal of Economic Literature*, December 1981); The Logic of Economic Organization (*Journal of Law, Economics, and Organization*, Spring 1988); Corporate Finance and Corporate Governance (*Journal of Finance*, July 1988); A Comparison of Alternative Approaches to Economic Organization (*Journal of Institutional and Theoretical Economics*, March 1990); Economic Institutions: Spontaneous and Intentional Governance (*Journal of Law, Economics, and Organization*, December 1991); Calculativeness, Trust, and Economic Organization (*Journal of Law and Economics*, April 1993); The Institutions of Governance (*American Economic Review*, May 1998); Public and Private Bureaucracies: A Transaction Cost Economics Perspective (*Journal of Law, Economics, and Organization*, April 1999); The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead (*Journal of Economic Literature*, September 2000); The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract (*Journal of Economic Perspectives*, Summer 2002); The Economics of Governance (*American Economic Review*, May 2005); Transaction Cost Economics: The Precursors (*Economic Affairs*, September 2008); Corporate Boards of Directors: In Principle and in Practice (*Journal of Law, Economics, and Organization*, October 2008).

Doplňující informace:

Institucionální ekonomie (Mlčoch, L., Karolinum, 2005); Manažerské modely firmy (Pošta, V., *Politická ekonomie*, 2006, č. 1); <http://groups.haas.berkeley.edu/bpp/oew>

ELINOR OSTROMOVÁ

Narozena 7. 8. 1933 v Los Angeles. Cestu ke studiu politologie ovlivnil její budoucí partner Vincenc Ostrom, s nímž se seznámila na University of California v Los Angeles. V oboru politických věd zde získala tituly B.A. (1954), M.A. (1962) a Ph.D. (1965). Na UNCLA se též odehrál start její vědecké dráhy, spojené se správou obecných zdrojů. V disertaci zkoumala aktivity při rozvoji institucionálního uspořádání v souvislosti s pokusy zastavit pronikání slané vody do sladkovodních podzemních rezervoárů v části Los Angeles.

Od roku 1965 vyučuje na Indiana University v Bloomingtonu ve státě Indiana, kde zastávala např. pozici profesorky na katedře politických věd (1974–91). V období 1973–2009 tady pracovala ve vedení Workshop in Political Theory and Policy Analysis a v letech 1996–2006 ve vedení Center for the Study of Institutions, Population, and Environmental Change. V současnosti na Indiana University působí jako profesorka politických věd (Arthur F. Bentley Professor of Political Science), taktéž spolupracuje s Arizona State University atd.

Sbírala údaje z vlastních případových studií v mnoha zemích světa (Nigerie, Keňa, Indie, Nepál, Austrálie, Polsko, Německo či zkoumala např. obecní pastviny v Mongolsku, Rusku, Číně). Je držitelkou řady ocenění a několika čestných doktorátů. Je členkou American Political Science Association, American Philosophical Society, National Academy of Sciences, American Academy of Arts and Sciences aj. Publikovala desítky knižních a časopiseckých příspěvků a dalších výstupů. Přednášku při udělení NC 8. 12. 2009 zaměřila na téma „*Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems*“.

Mluvčí tzv. třetí cesty

Politoložka E. Ostromová řeší, proč někdy společná správa majetku dlouhodobě funguje, zatímco jindy selhává. Její výzkumy integrují poznatky politologie, ekonomie, práva a dalších společensko-vědních disciplín a mají i významné ekologické souvislosti. Může být řazena též k představitelům institucionálně orientované ekologické ekonomie (1999, 2005 aj.).

Ostromová překonává standardní pojetí hranic ekonomie založené pouze na osobním prospěchu. Do analýz zahrnuje smysl pro spravedlnost, vzájemnou náklonnost lidí či pocity přináležitosti k určité intelektuální komunitě. NC byla oceněna za analýzu obecných zdrojů a společného majetku, která pomáhá změnit pohled na správu veřejných statků. Ukázala, jak lze společný majetek výhodně spravovat v rámci sdružení uživatelů. Zpochybnila tak převládající názor, podle kterého je obecné zdroje nutno podřídit centrálním autoritám, nebo zprivatizovat.

Zkoumá situace, kdy společné zdroje (nejen přírodní jako lesy, obecní pastviny, vodní plochy a nádrže, části pobřeží, zásoby ryb atd.) jsou spravovány přímými uživateli. Zjišťuje, že mnohdy bývají výsledky lepší, než postulují standardní teorie. Vlastnická práva přitom nemusí být přesně vymezena a zásadní vazbu ke zdroji představují jasná a předem daná pravidla. Uživatelé často vyvinou důmyslné mechanismy rozhodování a vynucování pravidel pro efektivní a dlouhodobě udržitelné nakládání se zdroji. Obdobná uspořádání objevila po celém světě, ve všech kulturních a geografických oblastech. Většina studií však odráží realie zemí méně vyspělých. Místní komunity uživa-

telů však nemusí být úspěšní vždy (jako příklad selhání, kdy se lidé nedohodli, uvádí ničení pralesů či nadměrný rybolov). Schopnost komunit uživatelů obecný zdroj efektivně spravovat klesá s růstem velikosti skupiny a růstem migrace na daném místě, kdy vzrůstá tendence tuto správu opouštět ve prospěch soukromých řešení. Konkretní řešení společné správy zdrojů svými uživateli představuje trh a existence firem, kdy právě velké firmy často obhospodařují majetky dříve spravované a vlastněné uživateli.

E. Ostromová formulovala komunitní pravidla, vedoucí k příznivým výsledkům při nakládání s obecnými zdroji. Odhaluje, jak taková pravidla vznikají a komparuje pravidla stanovovaná samotnými komunitami s pravidly vytvářenými úředníky mimo komunitu, uměle a shora. Po celém světě nalézá množství příkladů o tom, že komunitní pravidla fungují při správě společného majetku obvykle lépe. Vládní zásahy do původních správních systémů mnohdy přinášejí více škody než užitku. Poznatek dokumentovala např. na zavlažovacích systémech v Nepálu. Vesnické nádrže spravované místními neformálními farmářskými komunitami vykazují mnohem lepší výsledky než systémy vybudované ze zahraniční pomoci.

Jako další příklad poslouží pastvina zemědělské komunity ve společné správě, která dokáže uživit pouze omezené množství zvířat. Každý sedlák přitom čelí pokušení posílat tam další zvířata a pastvinu nadměrně exploatovat. Jde o klasický případ učebnicové tzv. tragédie společné pastviny, ze které mnozí vyvozují nezbytnost odstranění komunitní správy majetku. Cestou privatizace směrem k vlastnictví soukromému, nebo předáním správy úředníkům do vlastnictví státního. Ostromová ukazuje, že funguje další institucionální možnost (1990 aj.). Vysvětluje skutečnost, že komunitní správa pastvin i dalšího společného vlastnictví může při dodržování pravidel a dohod úspěšně fungovat. Pokud se účastníci na pravidlech dohodnou a dodržují je, zlepší se situace všech zúčastněných. Za pomoci statistik i satelitních snímků dokladuje, že vznikají a udržují se např. užívací práva omezující přístup na pastvinu či regulující využívání společného lesa, která zdroje v plné síle zachovají po mnoho generací.

Hlavní knižní publikace:

Patterns of Metropolitan Policing (Ballinger Books, 1978 – společně s R. G. Parksem a G. P. Whitakerem); *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Cambridge University Press, 1990 aj.); *Crafting Institutions for Self-Governing Irrigation Systems* (ICS Press, 1992); *Institutional Incentives and Sustainable Development: Infrastructure Policies in Perspective* (Westview Press, 1993 – spolu s L. Schroederem a S. Wynneovou); *Rules, Games, and Common Pool Resources* ((eds.), University of Michigan Press, 1994 – společně s R. Gardnerem a J. Walkerem); *Local Commons and Global Interdependence: Heterogeneity and Cooperation in Two Domains* ((eds.), Sage, 1995 – spolu s R. Keohanem); *People and Forests: Communities, Institutions, and Governance* ((eds.), MIT Press, 2000 – spolu s C. Gibsonem a M. A. McKeanovou); *Understanding Institutional Diversity* (Princeton University Press, 2005); *Linking the Formal and Informal Economy: Concepts and Policies* ((eds.), Oxford University Press, 2006 – spolu s B. Guha-Khasnobis a R. Kanbur); *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice* ((eds.), MIT Press, 2007 – společně s Ch. Hessovou); *Working Together: Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice* (Princeton University Press, 2010 – spolu s A. R. Poteeteovou a M. A. Janssenem).

Vybrané stati:

Some Postulated Effects of Learning on Constitutional Behavior (*Public Choice*, Fall 1968); Legal and Political Conditions of Water Resource Development (*Land Economics*, February 1972 – spolu s V. Ostromem); On Righteousness, Evidence and Reform: The Police Story (*Urban Affairs Quarterly*, June 1975); An Alternative Perspective on Democratic Dilemmas (*Policy Studies Review*, February 1985); An Agenda for the Study of Institutions (*Public Choice*, January 1986); Microconstitutional Change in Multiconstitutional Political Systems (*Rationality and Society*, July 1989); Rational Choice Theory and Institutional Analysis: Toward Complementarity (*American Political Science Review*, March 1991); Community and the Endogenous Solution of Commons Problems (*Journal of Theoretical Politics*, July 1992); Covenants With and Without a Sword: Self-Governance is Possible (*American Political Science Review*, June 1992 – společně s R. Gardnerem a J. Walkerem); Coping with Asymmetries in the Commons: Self-Governing Irrigation Systems Can Work (*Journal of Economic Perspectives*, Fall 1993 – společně s R. Gardnerem); A Grammar of Institutions (*American Political Science Review*, September, 1995 – společně s S. E. S. Crawfordovou); Revisiting the Commons. Local Lessons, Global Challenges (*Science*, April 1999); Collective Action and the Evolution of Social Norms (*Journal of Economic Perspectives*, Summer 2000); How Types of Goods and Property Rights Jointly Affect Collective Action (*Journal of Theoretical Politics*, July 2003); The Quest for Meaning in Public Choice (*American Journal of Economics and Sociology*, January 2004 – spolu s V. Ostromem); Challenges and Growth: The Development of the Interdisciplinary Field of Institutional Analysis (*Journal of Institutional Economics*, December 2007); Institutions and the Environment (*Economic Affairs*, September 2008); A General Framework for Analyzing Sustainability of Social-Ecological Systems (*Science*, July 2009).

Doplňující informace:

Ženy v ekonomii (Jurečka, V. (ed.), EkF VŠB – TU Ostrava, 2004); *Kde peníze jsou služebním, nikoliv pánem* (Johanisová, N., Stehlík, 2008); <http://www.cogs.indiana.edu/people/homepages/ostrom.html>